

siklik át, és azt a látszatot kelti, hogy magának a művészi állandó vizsgálatának az eredménye.

Az esztétikai tételt illusztráló-bizonyító műelemzésnek azonban előbb a művészi állandó szempontjából kell a műalkotást megvizsgálnia: megnézni, hogy mennyiben, illetve mitől műalkotás az. Hogy miért éppen ilyen vagy olyan az a műalkotás, az a következő — vele összetartozó, ugyanakkor azonban tőle világosan elhatárolandó — kérdés lehet csupán. (Tehát pl. Ady-versek esetében az az esztétikai alapkérdés, hogy mi különbözteti meg őket a *nem műalkotásoktól* — pl. az Ady-publicisztikától —, és ennek az alkérdése lehet azután az, hogy pl. mi a kapcsolat e kettő között — mely kapcsolat részben megkülönböztető jegyük is a többi *műalkotás* viszonylatában.)

Még egy kérdést szeretnék itt éppen csak érinteni. Eörsi cikkében az áll, hogy Caudwell szerint a líra csupán „introvertált, szubjektív bensőség önkifejeződése”. Itt nincs tér az egyenetlen, de rendkívül izgalmas és értékes caudwelli művek elemzésére. (Azt viszont csak sajnálni lehet, hogy Lukács Gyöngy, aki azon kevesek közé tartozik, akik ezt a szükséges alapos elemzést elvégezhatték volna, mindössze néhány szóra méltatva Caudwell gondolatait, egyértelműen elvetette azokat. Az angol marxisták a *The Modern Quarterly* hasábjain folytatott ún. „Caudwell-vitá”-ban lényegesen árnyaltabb képet adtak erről az életműről.) Pusztán a szöveg-, illetőleg értelmi hűség védelmében álljon itt — sok más közül félig taláalomra kiválasztva — az *Illúzió és valóság* című mű első fejezetének zárómondata: „A költészet *igazsága* ezért nem ténymegállapító absztrakt tartalmában, hanem a társadalomban betöltött dinamikus szerepében, kollektív érzelmeket kifejező tartalmában áll.”

Ez nem vág egybe az Eörsi által mondottakkal. Az eredményes vitának viszont a vitatott szövegek tisztelete is legáltalánosabb feltételei közé tartozik. Biztos vagyok benne, hogy ebben Eörsi István is egyetért velem.

APARTHEID-ANTOLÓGIA?*

Két lényeges kifogása van a jugoszláviai HÍD cikkírójának a *Mai Magyar Költők Antológiája* tavaly megjelent második kiadásával kapcsolatban. Lehetne több is — ezt éppen a szerkesztők, *Gari Gábor* és e sorok írója tudják a legjobban —, hiszen nem volt még és ezután sem lesz olyan antológia, mely hibátlan lenne. A Híd cikkírójának bírálatja azonban elvi jelentőségű, s éppen ezért igényli a választ. Azt írja, hogy ez az antológia irodalompolitizál, mégpedig leplezetlenül teszi ezt, amint az előszó is mutatja — és ez hiba. Emellett mintha kevésbé lényegesnek tartaná, hogy — szerinte — valami sajátos „apartheid-politika” elvei szerint, ebben az antológiában *nem* szerepelnek a

* A budapesti *Élet és Irodalom* c. irodalmi hetilap 1967. 3. számából vettük át E. Fehér Pál glosszáját, amelyben válaszolni próbált Torma Dénes *Apartheid egy antológiában* c. írására (Híd, 1966 11–12.). A szóban forgó cikk érvelésével, hangnemével, a cikkíró vitamódszerével, képtelen inszinuációival stb. természetesen a legkisebb mértékben sem érthetünk egyet, s átvételünk egyedüli célja olvasóink tárgyilagos tájékoztatása az antológia-vita minden vonatkozásáról, azokról is, melyek nem folyóiratunk hasábjain látnak napvilágot.

jugoszláviai magyar költők, míg a csehszlovákiaiak, illetve a romániaiak igen.

Tehát irodalompolitizálunk. Valóban, ennek az antológiának voltak ilyen céljai is. De volt-e akár a magyar, akár a világ-irodalomban olyan antológia, amely — nyíltan vagy közvetve — nem irodalompolitizált? Egy antológiának, mint ahogyan minden időszakos irodalmi publikációs lehetőségnek a szerkesztői elvek világos érvényesítése, ha tetszik: az irodalompolitika ad célt. Mert például irodalompolitizál a Híd is — a maga módján. A cikkíró azzal fejezi be bírálatát, hogy egy olyan antológiát szeretne látni, amelyik „egyoldalúan azt a modern magyar költészetet mutatná be, amelyben a poétikai szempontok vannak túlsúlyban...” Nem tudok mást tenni — mivel a cikk nem szolgál bővebb útmutatással —, a Hídből próbálom kikövetkeztetni, milyenek is lehetnek ezek a „poétikai” eszmények, amelyek persze irodalompolitikai eszmények is, mert céljuk éppen a vita, a jelen esetben ennek az antológiának az eszményeivel. De vajon csak a valóban fennálló érintkezési nehézségekkel magyarázható a magyarországi szerzők — enyhén szólva — egyoldalú szerepeltetése a folyóirat hasábjain? Nem hiszem. Vagy: lehet-e úgy foglalkozni *tárgyilagosan* a huszadik század orosz irodalmával, hogy Velemir Hlebnyikov egy versén kívül csak Jevgenyij Zamjatinnak egy hírhedt fehérgárdista pamfletjét közlik? Ha a Híd irodalompolitizál — ami tény és végeredményben joga, sőt kötelessége — miért gondolja, hogy ugyanez mások számára tiltott dolog lenne?

A Híd cikkírója azt is gondolja, hogy ennek az irodalompolitikának természetes következménye a jugoszláviai magyar költészet mellőzése. Nehéz egy glossza terjedelmi keretei között vitázni ilyen kérdésekről, mert szükségszerűen jelzésekre kell hagyatkoznunk, mégis el kell mondanom egy-két tényrt. Ebből az antológiából nemcsak a jugoszláviai magyar költészet maradt el, hanem a Szovjetunióban élő magyar költők bemutatása is. Miért? Semmi esetre sem egy apartheid-politika megnyilvánulásaként. Inkább arról van szó, hogy sem a szovjetunióbeli, sem a jugoszláviai magyar líra még nem produkált olyan életműveket, melyek az egyetemes magyar líra egészéhez mérhetőek lennének — amilyenek Romániában (többeké), vagy Csehszlovákiában (*Forbáth Imréné*) ténylegesen megvannak. A jugoszláviai magyar irodalom utolsó húsz éve érdekes módon úgy alakult, hogy — *Sinkó Ervin* sok szólamú életművét kivéve — az esszé vezető szerepe teljesen nyilvánvaló más műfajokkal szemben.

Vannak más problémák is. Nemcsak arról van szó, hogy az az antológia-szerkesztő, aki metán szükségét érezné jugoszláviai magyar költők szerepeltetésének, annak különféle adminisztratív akadályokon — például a szerzői jogok megszerzése nehezebb — is keresztül kell vágnia magát. De arról sem feledkezhetünk meg, hogy maga a jugoszláviai magyar irodalmi élet sem tisztázta még költőinek objektív értékeit, illetve az egyetemes magyar irodalomban elfoglalt helyét. Ezt az értékelő munkát pedig elsősorban önmaguknak kell elvégezniük — s ez talán hasznosabb foglalatosság lenne, mint különféle elméleteket kovácsolni arra, hogy vajon miért is maradtak ki ezek a költők? Egy ilyen munka sohasem könnyű. Hiszen illúziókkal, személyes érzékeny-

ségekkel kell leszámolni. De ahogyan a csehszlovákiai magyar költészet számára valóságos megújulást jelentett *Fábry Zoltán* kemény bírálata, az *Antisematizmus* — egy jugoszláviai magyar kritikus objektív értékelése is hasonló eredményekkel járhatna.

E. Fehér Pál

LABDAJÁTÉK

(avagy: még egyszer a *Mai magyar költők antológiájáról*)

TORMA DÉNES

1.

Nehéz a magyarázkodás — érzi ezt E. Fehér Pál is, e sorok írója is. Nem véletlen tehát, hogy amikor E. Fehér Pál az *Élet és Irodalom* című hetilapban írásunkra válaszolni készült, szakított az ilyen természetű munka hagyományos módjával, és egy másik, még inkább hagyományos válfajához nyúlt: a támadáshoz. Labdajáték az írása; robbanjon az „ellenség” fedezékében a neki szánt gránát, minden katona tanulta ezt, még egyszer visszadobni úgyszincs már mód. Elintéztük-e ezzel a kérdést? Aligha. Vitánk ellenére ugyanis a jelzett antológia kapcsán felmerült kérdések továbbra is időszerűek, sőt ebben a pillanatban nyiltabb és kiélezettebb formában vehetők fel, mint ahogy E. Fehér Pál és Garai Gábor antológiája tavaly felvetette. Bár ez az írás sem fogja megoldani a kérdést, nem fogja megváltoztatni sem E. Fehér Pál irodalomszemléletét, sem pedig a jugoszláviai magyar irodalomról kialakult véleményt. Ezt a munkát az időre kell bízunk, amely sziklaszilárdabbnak hitt elveket is kikezdett már. A felkínálkozó példák is ezt bizonyítják, ha irodalomról, irodalmi értékekről és irodalomszemléletről van szó, hiszen E. Fehér Pálnak pl. Sinkó Ervinnél sem volt egykor ily kategorikusan pozitív véleménye, mint most vitatott cikkében.

2.

E. Fehér bevonja a *Híd* irodalompolitikáját is a válaszába, mondván: van-e joga egy folyóiratnak egyoldalúsággal vádolni egy antológiát, amikor maga is egyoldalú irodalompolitikát valósít meg, mint ahogy az a *Híd*-ből „kikövetkeztethető”? Mert a *Híd* nyilvánvalóan „egyoldalú” mind a magyarországi szerzők, mind pedig a világirodalom megválasztásában. A magam részéről ebben nem látok problémát, de érvet sem egy antológia egyoldalúsága mellett, még kevésbé elvesztését annak a jognak, hogy egy antológia egyoldalúságait bírálhassuk.

Észleleteim szerint ugyanis a *Híd* nem „egyetemes” irodalmi folyóirat, s ilyen követelményekkel senki sem fordult még feléje, így nem kötelezi programja arra sem, hogy a világ- és a magyar irodalom min-